

ПРАВЦИ И ПРОБЛЕМИ НА РЕФОРМИТЕ НА КАЗНЕНАТА ПОСТАПКА ВО РЕГИОНОТ

1.02 Прегледна научна статија
УДК 343.1.04(497)

Апстракт

Во трудот авторите се осврнуваат на правците и проблемите на реформите на казнената постапка во регионот. Реформите на казнената постапка во регионот најпрво беа поттикнати од трансформацијата на општествено политичкиот систем по распаѓањето на поранешна Југославија и истите имаа за цел на некој начин да се демократизира казнено правниот систем во рамки на пошироките реформи на општествениот и политичкиот систем. Желбата за зачленување во Советот на Европа ги наведе на реформи во правец на усвојување на европските стандарди за човековите права не само во казнената постапка, туку и посеопфатна трансформација на правниот систем и особено судството. Усилбите да се покажат како современи европски демократии кај сите држави во регионот на Западен Балкан доведе и до усвојување на нови модерни уставни моделирани според развиените западни демократии.

Авторите на трудот заклучуваат дека кога се оди со вака крупни реформи постојат многу предизвици и големи и реални ризици од потфрлање на реформите. Недоволното познавање на новите прописи кое бара добро познавање и на правото и практиката на државите од каде се преземени решенија може да доведе до запаѓање во збрки и импровизации. Од друга страна, институционалната реформа и кадровското и техничко екипирање се condition sine qua non за успех на реформите. Треба уште многу да се учи од туѓите искуства; проблемите при имплементацијата не се карактеристични само за земјите во транзиција.

Клучни зборови: Кривична постапка, Конституционализам, Инквизиторна постапка, Акузаторна постапка, Спогудување за вина.

---

¹ Јавен обвинител од Пеќ, Косово.

² Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.

1. Општествено-политичкиот и правниот контекст на реформите.

Реформите на казнената постапка во регионот најпрво беа поттикнати од трансформацијата на општествено политичкиот систем по распаѓањето на поранешна Југославија и истите имаа за цел на некој начин да се демократизира казнено правниот систем во рамки на пошироките реформи на општествениот и политичкиот систем. Желбата за зачленување во Советот на Европа ги наведе на реформи во правец на усвојување на европските стандарди за човековите права не само во казнената постапка, туку и посеопфатна трансформација на правниот систем и особено судството. Усилбите да се покажат како современи европски демократии кај сите држави во регионот на Западен Балкан доведе и до усвојување на нови модерни уставни моделирани според развиените западни демократии. Независноста на судството и човековите права и слободи, вклучувајќи ги и оние од сферата на казнената и полициската постапка значеа усвојување на едни сосема нови парадигми засновани врз принципите на владеење на правото и поделба на власта. Во таа смисла меѓународните стандарди од правото и практиката од Европската конвенција за човековите права и конституционализмот претставуваа силни генератори на реформите во казненото право и постапка.³ Притоа не се поставуваат само прашања во врска со одделни процесни институти кои се јавуваат како критични точки во рамките на постојниот модел, туку се укажува потреба од преиспитување на самите основи на казнената постапка, нејзините цели, вредности, тип и структура.⁴

По осамостојувањето на државите на поранешна Југославија, карактеристика на првата фаза од реформата на казненото законодавство е влијанието на поранешното југословенско казнено и казнено-процесно законодавство, од коешто се преземени многу процесни решенија, но беа правени обиди да се додадат и нови одредби, што последнава деценија влегоа речиси во сите европски закони за казнената постапка. Без оглед на националните и на другите специфичности, важно влијание врз законодавните решенија имаше развојот на меѓународните стандарди за

---

³ Види: B. Pavišić, *Kazneno pravo Vijeca Europe, Izvori, komentari, praksa*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2006; S. Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oxford, 2005; M. Delmas-Marty / J. Spencer (Eds.), *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge 2002; P. Fennell/ C. Hardig/ N. Jörg/ B. Swart, *Criminal Justice in Europe – A Comparative Study*, Clarendon Press, Oxford, 1995; Г. Бужаровска-Лажетиќ и др., *Компаративно казнено процесно право*, Академик, Скопје, 2011. / G. Buzharovska – Lazhetikj I dr., *Komparativno kazneno procesno pravo*, Akademik, Skopje, 2011.

⁴ Види: Г. Калајџиев, *Правци на развојот на казнената постапка во Република Македонија*, МРККП бр. 1, 2010 година, / G. Kalajdziev, *Pravci na razvojot na kaznenata postapka vo Republika Makedonija*, MRKKP br.1, 2010 godina.

човековите права, особено јудикатурата на Европскиот суд за човекови права, Резолуцијата на Советот на Европа и (во последно време) директивите на ЕУ.⁵ Во таа фаза од реформите на казнените постапки на земјите од регионот (каде што е карактеристично „наследувањето“ на правните норми од поранешна Југославија) имаше тековни проблеми и дилеми, како што се: дали во натамошната реформа да се донесат целосно нови закони за казнената постапка (со вградување на погоре спомнатите стандарди) или со закон за измени и дополнувања да се отстранат недостатоците на постојниот закон и да се внесат нови решенија. Втора карактеристика е тоа што кон тие промени се пристапи повеќе под инерција отколку што постоеше јасна визија што се сака да се постигне со новиот закон (со правилно согледување на постојните општествено-економски односи и на вистинските можности на државите и на општеството да се достигнат посакуваните цели, без некои претходни научни студии и анализи). Ваквиот пристап повлекуваше и други проблеми, како што е компатибилноста на нови решенија со постојниот закон, како и обидот да се помират старото и новото; институтите создадени на овој начин често стануваат неприменливи во практиката.

Клучна карактеристика на реформите на казнената постапка на земјите од регионот е прифаќањето на современите реформски движења во Европа со тенденција за напуштање на т.н. комбинирана казнена постапка со изразени инквизиторни елементи и за востановување на една модерна акузаторна постапка. Главни карактеристики на таа реформа се укинување на истражниот судија и воведување акузаторна главна расправа со вкрстено испитување, забрзување на казнената постапка што би се постигнало и со воведување на можноста за спогодување и со воведување други поедноставени постапки.

За целисходноста на преминот од моделот на т.н. комбинирана постапка на странечкиот модел на постапка (која уште се нарекува како контрадикторна или акузаторна постапка), прилично се расправаше во стручната јавност. Во таа дебата (за оправданоста на овој премин) се наведува дека активноста на странките се смета за подобар начин за да се оствари правична постапка, а со тоа и еднаквост на оружјето. Исто, таква е и тезата дека противставувањето на гледиштата во постапката,

⁵ Recommendation no. R(87) 18 concerning the simplification of criminal justice, 17 Septemeber 1987 (поедноставување на постапувањето), Definition of life sentence and long-term prisoners, Appendix to Recommendation Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners, 9 October 2003., (според која законската казна над пет години спаѓа во долготрајна затворска казна), Recommendation no. R (99)19 on Mediation in Penal Matters (медијација во казнените дела), 15.09.1999, Council of the European Union, Resolution of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings, OJ C 295/1 (достапно на: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:6:2009:295:0001:0003:EN:pdf>), итн.

поточно изразената контрадикторност е подобар начин да се дојде до вистината. Причина плус е и тоа што со преминувањето од судска на обвинителна истрага, судот се извлекува од истражната функција и со тоа се обезбедува и неговата непристрасност во извршувањето на судската функција, нешто што овозможува законско и фер судење.

2. Пращи и концепциски проблеми на реформата.

Деведесеттите години на минатиот век се карактеризираа со низа парцијални реформи при коишто се донесоа силни нови гаранции за поединецот што ја рефлектира целата оваа клима на деетатизација и свртување кон правата слободите и интересите на секој поединец. За жал, состојбите во практиката не се менуваат така брзо како уставните и законските концепти, а во некои од државите на поранешна Југославија реформите на казненото право и постапка беа спречувани од познатите воени судири што битно го попречија овој процес. Нестабилноста во регионот и политичките системи не создадоа услови новите уставни концепти кои што поединецот и неговите право го ставија пред државата доследно и видно да се реализираат во практиката. Во таа насока и декларираниот приоритет за градење на независно судство во сите овие држави, остана повеќе украс на уставите и законските норми, бидејќи и покрај нормативното прифаќање на речиси сите најнапредни меѓународни и стандарди за независност на судската власт, во речиси ниту една држава во регионот концептот на поделба на власт не успеа доследно да се реализира.

Од друга страна, новите идеи и решенија за заштита на правата и слободите на граѓаните во кривичната постапка не успеаа реално да се востановат и да заживеат, кога во Европа и пошироко во светски рамки наеднаш се сменија приоритетите и се појави сосема спротивна тенденција на засилување на инструментите на државата во ефикасна борба со криминалот тероризмот и корупцијата, што на некој начин внесе и определени забуни во однос на приоритетите и базичните вредности на казнено правниот систем и начела на кои што тој треба да функционира. Новите институти „сервирани“ од Европа во врска со заштитата на сведоците, примената на посебните истражни мерки и слично се отслика како сосема нов тренд кој што заради унапредување на ефикасноста доведе до видна ерозија на заштитата на човековите право во кривичната постапка, што негативно се одрази врз можностите за ефикасна одбрана на осомничените односно обвинетите.

Негативниот ефект врз човековите права и воопшто принципите на правната држава во земјите на регионот на Западен Балкан, слично

како и во другите млади демократии од Централна и Источна Европа од овие нови текови што некои ги нарекуваат „контрареволуција“ во казнената постапка се причинети од фактот што во овие држави едноставно немаше доволно време и услови да се востановат гарантните механизми и инструменти што овие нови овластувања на државните органи на прогон би ги применувале на начин што би гарантирал минимум злоупотреби. Така преку ноќ моделот на човекови права и правично судење беше заменет со модел на контрола врз криминалот.⁶ Ваквите тенденции одново доживеаа пресврт во последниве неколку години, кога во Европа созреа констатацијата дека е потребен нов ребаланс помеѓу потребите и овластувањата на државата и гаранциите за граѓаните за фер судење, па во тек е процесот на интензивно уредување на правата на осомничените во кривичната постапка со нови европски директиви, со кои домашните права и практики во регионот допрво ќе треба да се усогласуваат.⁷

Втората фаза на реформите на казнената постапка го постави прашањето за можна темелна реформа, прашање кое што повремено се појавуваше уште пред распаѓањето на поранешна Југославија.⁸ Во правната литература се појавија повеќе различни мислења по однос на досегот на реформите.⁹ Едното становиште за кое што се залагаше професорот Крапац од универзитетот во Загреб, беше дека не е потребна ниту пожелна целосна замена на постојниот процесен модел на „мешовита“ во чиста акузаторна постапка, туку дека е доволно да се реформира само претходната постапка без да се менува и стадиумот на судењето, односно главниот претрес. Треба да се каже дека во поголемиот дел од правна литература постоеше консензус околу тоа дека главна цел на реформата е укинување на дисфункционалната судска истрага. Имено само неколку познати автори (од постарата генерација) од поранешна Југославија (проф. Грубач, проф. Матовски и др.) се залагаа да остане стариот концепт на мешовита казнена

⁶ Види: Г. Калајџиев, За борбата со организираниот криминал и правната држава, ФИОМ, Скопје, 2013. / G. Kalajdziev, Za borbata so organiziraniot criminal I pravната држава, FIOM, Скопје, 2013.

⁷ Види: Cape, E., Namoradze, Z., Smith, R. and Spronken, T., Effective Criminal Defence in Europe, Antwerp: Intersentia, 2010; Open Society Foundations, Improving Pretrial Justice: The Roles of Lawyers and Paralegals, New York: Open Society Foundations, 2012; Hodgson, J., 'Safeguarding Suspects' Rights in Europe: A Comparative Perspective, New Criminal Law Review 14 (4), 2011, pp. 611–665; Jimeno-Bulnes, M., Towards Common Standards on Rights of Suspected and Accused Persons in Criminal Proceedings in the EU?, CEPS 'Liberty and Security in Europe' Series, 2010, www.ceps.eu.

⁸ Види: Buturovic, Dali je vreme za temeljitu reviziju krivicnog postupka, JRKPK, br.

⁹ Види: M. Damaška, O miješanju inkvizitornih i akuzatornih procesnih formi, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Br.2, 1997, 381-93.

постапка со судска истрага.¹⁰ Надвор од ова прашање, како што веќе споменавме и како што се гледа од претходно опишаните реформи во поранешните југословенски републики, се појавија повеќе битни разлики околу обемот и модалитетите на реформата.

Како аргумент за едно хибридно решение по примерот на реформите претходно изведени во Германија во 70-те години и најновите реформи на кривичните постапки во Франција, Австрија и Швајцарија, се предлагаше определена умереност во смисла на реформа на истрагата со напуштање на истражниот судија и воведување на спогодување и слични поедноставени постапки заради забрзување на постапката, без битно да се менува главната расправа и постапката по правните лекови. Како најсериозни проблеми на една тотална реформа на континенталната мешовита казнена постапка која би значела целосно менување на процесниот модел се наведува комплексноста и неподготвеноста за потребните институционални рамки на казненото правосудство и вкоренетото поимање кај учесниците во постапката за целите во постапката и нивните процесни улоги. Добро е познато дека казнената постапка е сложен систем и дека постојниот модел се применува доволно долго што кај учесниците во постапката се вкоренети сфаќања и вредности битно различни од оние во англо-саксонското право.¹¹

Независно од тоа што проблемите на една ваква комплетна реформа се сериозни и издржани, повеќето законодавци во регионот се определија токму за едно вакво целосно напуштање на судскиот патернализам и воведување на една странечка постапка, угледувајќи се во тоа најмногу на реформата во Италија.¹² Ова значи дека

¹⁰ Во Србија реформата наиде на најголем отпор. Види: М. Grubač, Treba li sudsku istragu zameniti nesudskom istragom, во: Зборник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во чест на Панта Марина, Скопје 2007, стр. 48 / Zbornik na Pravniot fakultet "Justinijan Prvi" vo cest na Panta Marina, Skopje 2007, str. 48. М. Grubač, Krivično procesno pravo, Pravni fakultet, Univerzitet Union, Beograd, 2006; М. Grubač, Kritika predloga "novog" Zakonika o krivičnom postupku, во XVIII Seminar Prava: Novo kazneno zakonodavstvo—dileme i problemi u teoriji i praksi, priredio: Dobrivoje Radovanović, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja- Beograd /Viša škola unutrašnjih poslova- Zemun, Будва, 2006. Спореди: С. Бејатовић, Нови Законик о кривичном поступку Републике Србије и тужилачки концепт истраге, МРКПК, год. 14, br. 2, 2007, стр. 297-321. / S. Bejatović, Novi Zakonik o krivičnom postupku Republiku Srbije I tuzhilacki concept istrage, MRKPK, god. 14, br.2, 2007, str. 297-321.

¹¹ проф. Крапац смета дека реформата требаше да остане ограничена на истрагата и забрзувањето на постапката, а моделот целосно да не се менува. Види: D. Krapac, Uvodna riječ glavnog urednika, во: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 15 Br. 2, 2008; D. Krapac, Reforma mješovitog kaznenog postupka: potpuna zamjena procesnog modela ili preinaka prethodnog postupka u stranački oblikovano postupanje?, во: Н. Матовски (Ур.), Зборник посветен на д-р Фрањо Бачиќ, 2007, стр. 177, 180-181. / N.Matovski (Ur.), Zbornik posveten na d-r Franjo Bacikj, 2007, str. 177, 180-181.

¹² Види: В. PAVIŠIĆ (Ur.), G. Insolera, G. Giostra, Talijanski kazneni postupak, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2002.

реформите ја зафатија и главната расправа, но значајно помалку и постапката по правни лекови. Притоа, сè повеќе се зборува за некаков нов модел на европска „адверзијална“ постапка, која што значително се разликува од англо– американските примери. Имено, без исклучок беше прифатен моделот на изведување на докази по пат на странечко (вкрстено) испрашување, но за разлика од чистиот акузаторен модел не беше прифатена поротата, којашто во англо – саксонските системи покрај процесните гаранции е исто така битна гаранција за една правична и непристрасна одлука во кривичните судења. Следствено на ова, не беше прифатена ниту поделбата на судењето на дел во кој што се одлучува за фактите и вината (што е работа на поротата) и определување на видот и висината на санкцијата (што е работа на судот).

Зашто во Европа во принцип не е прифатена поротата како битен елемент на идејата за правично судење не е до крај јасно и за истото не е многу пишувано, иако истото прашање беше предмет на расправа и при градење на хибридниот модел кај меѓународните судови. Законодавците и реформаторите во регионот на ова прашање практично не му посветија никакво внимание и како здраво за готово го следеа помалку или повеќе италијанскиот модел. По наше мислење, главна причина за ова е комплексноста на правните транспланти од системи каде што владеат *common law* (Англија) и *case law* (САД) и каде што воопшто не постојат сеопфатни закони со детално уредени кривични постапки, како што е тоа вообичаено во континентална Европа. Оттука, се покажува извонредно компликувано преземањето на процесните решенија, бидејќи тие од една страна имаат корени во релативно мал број уставни или обичајни принципи, а од друга страна се содржани во непрегледна јуриспруденција на судската практика (*case law*).

Оттука, пред законодавците и тимовите што работеа на реформите се поставија бројни номотехнички проблеми за преточување на процесните и особено на доказните правила во закони за кривична постапка од типот на којшто сме навикнале и токму затоа еднаш направената „дигестија“ на овој комплексен модел во новиот италијански ЗКП едноставно беше лесен за следење. Покрај тоа, не е за потценување и искуството што италијаните го имаа од вака изведената реформа со оглед на тоа што веќе измина четврт век од усвојувањето на новиот закон и за што има релативно богата правна литература. Инаку, номотехничките замки врзани со долгогодишните искуства со

стариот ЗКП доведоа до поголеми или помали проблеми, повеќе или помалку препознатливи во речиси сите закони за кривична постапка во регионот. Така освен во Босна и Херцеговина, и делумно во Косово и Албанија, речиси сите други држави од поранешна Југославија се обидоа да задржат дел од законските одредби (решенија) на стариот ЗКП, со цел да се поедностави работата врз новите закони или за да се задржат некои делови и решенија за кое се проценило дека се покажале како добри и за кои се оценило дека нема потреба да се менуваат. Ова се разбира е само делумно оправдано, меѓутоа по наше мислење доведува и допрва ќе доведе до поголеми проблеми. Најповеќе поради што нивното вклопување не е толку едноставно како што изгледа на прв поглед, бидејќи новиот модел на постапка функционира на битно различни основи, па оттука „старите решенија“ ќе имаат сосема друга смисла и ќе бараат поинаква примена отколку порано.

Како и да е, освен Албанија, која практично го презема (поедноставен) моделот на италијанската кривична постапка,¹³ другите држави „позајмуваа“ од повеќе системи (закони) одеднаш, по принципот- „нешто од овде, нешто од онде“. Во таа смисла, се поставува и прашањето под кои услови е можно успешно да се имплементираат правила и практики од меѓународното право или од други држави, или да се прекомбинираат делови од постојните системи за да се формира сосема нов систем на казнено правосудство, кој ќе одговара на нашето поднебје и традиции, а сепак да биде на ниво на европските стандарди.

Сето ова укажува дека во изведувањето и спроведувањето на реформите треба да се посвети многу внимание на прилагодувањето на новите елементи преземени од акузаторниот модел на домашниот правен поредок, неговите специфичности и потреби, при што не смеат да се изумат ни вкоренетите сфаќања и традиции, постојната и сè уште не реформирана институционална структура, како и недоволното познавање на странското право. Во таа смисла, иако комплексна и очигледно контроверзна фазата на подготовка на новите закони веројатно е полесниот дел од задачата. Кадровското и институционалното екипирање и совладувањата на финесите за доследна примена на новите законски решенија очигледно ќе бидат подолготраен и макотрпен процес со кој што допрва ќе се соочува законодавецот, науката и практиката на овие простори. На ова не поучуваат италијанското искуство со сите можни ризици и контроверзи, а веројатно и штетни последици по функционирањето

---

¹³ Види: Н. Елези, Реформите на кривичната постапка во Албанија, Графомак, Кичево, 2005. / N. Elezi, Reformite na krivichnata postapka vo Albanija, Grafomak, Kichevo, 2005.

на казненото правосудство во овие фигуративно кажано породилни маки на новиот модел.

Трансплантирањето на англо-американската постапка во регионот, па и во Европа пошироко, не одеше лесно, од повеќе причини. Прво, се работи за традиционално различни правни традиции, засновани врз различни правни извори. Фактот дека англо-американското common law се заснова врз прецедентното право претставува сериозен правно технички проблем, како да се преслика еден модел, каде што воопшто нема еден целовит и сеопфатен закон за кривичната постапка. Напротив, како што е добро познато, извор на правото е обемната судска практика, каде безичните принципи на уставното и обичајното право се развиени низ долгогодишна развивана јуриспруденција, со голем број исклучоци од основните правила. Оваа богата јуриспруденција ниту може лесно и едноставно да се запознае и совлада, ниту може лесно да се преточи во јасни и препознатливи правила. Од друга страна, познато е и тоа дека и кога овој систем (странечкиот одн. акузаторниот) лесно би се пресликал (што видовме не е можно), истиот не би функционираше веднаш без потешкотии, од едноставна причина што во Европа ќе се применува во сосема поинакви институционални рамки и традиционално различни правни традиции.

3. Реформа на истрагата.

По однос на реформите во самата истрага надвор од овие начелни прашања за системските решенија врзани со изборот на моделот и придружните проблеми на правните транспланти, значајни разлики се појавија по однос на одделни сегменти на реформата.¹⁴

Со вградувањето бројни институти од англосаксонската традиција, со силно нагласување на адверсарноста на казнената постапка, во новото казнено-процесно законодавство на земјите од поранешна СФРЈ, со тие новонастанати процедурални решенија, условени се и други структурални промени во казнената постапка, се променија и дотогашните односи на субјектите на казнената постапка, заради намалување на разликите во правата на странките во текот на постапката, посебно во текот на истрагата, зголемени се правата на обвинетиот и на неговиот бранител, а дојде и до зголемување на значењето на расправата меѓу странките на суд. Во тој склоп, укинат е институтот истражен судија и обвинителот е прогласен за господар на

¹⁴ Види: J. Herrmann, Reformata na prethodnata postapka vo sporedbenoto pravo, MRKPK, br. 1, 2008/ J.Herrmann, Reformata na prethodnata postapka vo sporedbenoto pravo, MRKPK, br.1, 2008; Д. Илиќ, Реформата на истрагата во Република Македонија, Магистерски труд, Правен факултет, „Јустинијан Први“ Скопје, 2009; / D. Ilij, Reformata na istragata vo Republika Makedonija, Magisterski trud, Praven fakultet "Justinijan Prvi", Skopje, 2009;

истрагата. Како една од главните причини за укинување на истражниот судија, е тоа што како активен истражител не беше во позиција на непристрасен заштитник на човековите права и слободи, бидејќи беше блокиран од судирот на интереси меѓу заштитната и истражната функција, како и поради тоа што овој систем за процесирање на казнените дела инанивнитесторителите покажа како дисфункционален и ја одолжуваше казнената постапка.¹⁵ Како што нагласува проф. Крапац,¹⁶ првобитно замислената поделба на претходната постапка на прв стадиум во рацете на извршната власт, на којашто ѝ беа доверени работите за откривање и за фаќање на сторителот на казнено дело, потоа и пронаоѓањето и обезбедувањето докази, како и на втор стадиум во рацете на судската власт во кој се изведуваа докази што би биле правно употребливи на судењето, во практиката таа поделба е пробиена и стана непотребна. Затоа може да се рече дека стариот модел на претходната постапка, во којшто сите субјекти на сличен начин ги извршуваа работите на истрагата и на казнениот прогон, не успеа јасно да ги раздели задачите на полицијата, на обвинителството, на судот. Со префрлањето на главниот товар од претходната постапка на јавниот обвинител, како нов господар на претходната постапка, допрва се отвораат повеќе прашања во однос на коишто државите од регионот тргнаа во суштествено различни насоки и се соочуваат со различни искушенија. Имено, се поставува прашањето дали се премина од формална судска истрага на неформална обвинителна истрага, зашто прокламираните реформи за забрзување на казнената постапка (во стадиумот на истрагата) преку нејзината деформализација (прескокнување на истрагата), со воведувањето на обвинителната истрага, во практиката покажуваат дека тоа и случи? Проф. Калајџиев (во однос на ова прашање), меѓу другото нагласува дека Хрватска, Србија и Црна Гора паднаа во клопката формалната судска истрага да ја заменат со формална обвинителна истрага. Тоа значеше задржување

¹⁵ Во литературата се среќава ставот дека судската истрага е една од главните причини за долготрајноста на кривичната постапка и додека судската истрага се образложуваше со тоа што со тајното судење се заштитува осомничениот од неосновано судење, во реалноста таквиот начин на истрага имаше за цел обезбедување докази против обвинетиот со нивно полноважно изведување уште пред судењето. Судските истраги не се покажаа оправдани ниту од аспект на некакво вистинско истражување, затоа што истражниот судија ретко прибираще нови докази, туку само формално ги изведуваше доказите што веќе се прибрани од страна на полицијата и на јавното обвинителство (Ubrzanje postupka kao jedan od ciljeva reforme krivičnog postupka u Republici Makedoniji, Kalajdziev, G./Bužarovska, G., во: Zbornik radova sa konferencije, OSCE, Beograd, 2013, str. 2.

¹⁶ Види: D. Krapac во: Strategy for the Reform of Criminal Legislature, Ministry of Justice, Skopje, 2007, www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/FyromCrimStrategy_en.pdf

на концептот за обемна и детално регулирана формална истрага, којашто наместо судот сега ја врши јавното обвинителство. Ваквата „нова“ истрага и натаму е инквизициска според карактерот, ако не и повеќе од досегашната судска истрага, зашто јавното обвинителство е несоодветна замена за истражниот судија на странките во постапката, па божезната „еднаквост на оружјето“ што е постигната со делумно учество на одбраната во истражната постапка е слаба компензација за оваа фактичка нееднаквост.¹⁷ За разлика од наведените земји, реформата на Босна и Херцеговина, на Македонија, на Косово и на Албанија, е изведена со поголеми американски влијанија, а особено е препознатливо влијанието на новиот италијански ЗКП од 1989 година), зашто формална истрага воопшто не постои (таа практично се прескокнува). Во овие земји претходната постапка се поедноставува и се деформализира; во та смисла, претходната постапка сега повеќе врши подготовки за судењето наместо некакво „судење пред судењето“. Имено, доказите во претходната постапка само ќе се пронаоѓаат и ќе се прибираат, но веќе нема да се изведуваат уште во претходната постапка со можност доказите изведени во истрагата да се користат како валидна основа за пресуда. Во прашање е укинување на инквизиторната максима и конзистентна примена на акузаторниот пристап кон правично судење, според кое сите докази треба да се изведат на една јавна контрадикторна расправа пред независен суд.

Понапред веќе споменаваме дека законодавствата и правните експерти во регионот се согласуваат по однос на потребата да се напушти судската истрага, но оттука натаму се поставија многу следни прашања за кои законодавците тргнаа во сосема различни насоки.¹⁸ Овде ќе споменеме само некои од поважните концепциски

¹⁷ Посебно е интересно тоа што самата истрага во Хрватска и во Србија сега почнува со истиот степен на сомнение како и извидите, зашто осознавачки услов за почеток на истрага сега е основи за сомнение, а не основано сомнение, како порано. Ова, во најмала рака, е чудно, зашто секоја рационална постапка би требало од еден во друг стадиум да остварува определен прогрес во однос на расчистување на степенот на веројатност за тоа дали е сторено кривично дело и кој е негов сторител. Уште почудно е образложението на коментарот дека причина за ова е тоа што судот веќе не ги оценува условите за почеток на истрагата, па така сомнението практично веќе не е легитимен услов за почнување на истрага, поради тоа сомнението веќе не мора да биде основано, значи проверливо, туку е доволен понизок степен на веројатност (основи за сомнение). Види: Г. КАЛАЈЦИЕВ, *Замки и заблуди на реформата на истрагата*, во *Зборник на трудови на Правните факултети во Скопје и во Загреб, Скопје/Загреб, 2009*, стр.165. / G. KALAJDZIEV, *Zamki I zabludi na reformata na istragata*, vo *Zbornik na trudovi na Pravnite fakulteti vo Skopje I vo Zagreb, Skopje/Zagreb, 2009*, str. 165

¹⁸ G. Kalajdziev, *Bitnije dileme i razlike u reformi istrage u državama bivše Jugoslavije*, u: *Zborniku radova: Kriminalističko-krivično procesne karakteristike istrage prema Zakonu o krivičnom postupku u prošloj deceniji*, Vol. 5, Br. 1 (novembar 2012.), стр. 432-443.

прашања за моделот на истрагата, коишто битно влијаат не само врз претходната постапка, туку и постапката во целина. Прво, постојат различни сфаќања за тоа што воопшто значи обвинителска истрага. Босна и Херцеговина која што прва ја укина истрагата, го следеше моделот на неформална и брза истрага, присутен во англо-саксонските и повеќе европски држави (Германија прва од континенталните држави го напушти истражниот судија и ја поедностави истрагата). Овој модел има релативно мал број одредби за истрагата и не познава формална поделба меѓу пред истражниот (полициски) и истражниот (обвинителски) дел. Веќе споменавме дека една од главните причини која што во Босна и Херцеговина доведоа до порадикално раскинување со стариот ЗКП лежи во фактот што Законот е донесен под силно американско влијание. Поголемата група држави во регионот како Хрватска, Србија и Црна Гора, во новата обвинителска истрага во суштина ја пресликаа старата судска истрага.¹⁹ Оттука, обвинителската истрага, како и порано судската, е многу формална, со голем број законски одредби. Ваквата истрага на некој начин останува „судење пред судење“, бидејќи доказите изведени во овој дел на постапката се изведуваат уште во претходната постапка и истите се основ за пресуда. Тоа значи дека истражното досие на јавниот обвинител и натаму е главниот информациски рбет на постапката и е од силно влијание врз судењето и судската одлука со што во битно е задржано истражното начело и инквизициската максима. Законодавецот пак во Македонија оди по некоја средна линија и се обидува да ја деформализира претходната постапка со тоа што доказите изведени преку сослушување на осомничениот и сведоците по примерот на повеќето европски држави имаат само ограничена примена на судењето. Ова особено се однесува на исказите на сведоците кои што само по исклучок може да се користат како доказ и тоа ако сведокот е недостапен или се изведени на посебно доказно рочиште - тогаш кога се претпоставува дека сведокот нема да биде достапен на судењето. Надвор од овие случаи исказите на сведоците дадени во текот на претходната постапка може да се користат само за предочување во случаи кога сведокот дал поинаков исказ или не сака да сведочи. Од друга страна и македонскиот законодавец внел повеќе одредби за

---

¹⁹ Види: Г. Калајџиев, Концепциски разлики во реформата на истрагата во Хрватска и Македонија, во Зборник на трудови на Правните факултети во Скопје и Загреб, Скопје/Загреб, 2010 (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100280); G. Kalajdziev, Konceptiski razliki vo reformata na istragata vo Hrvatska I Makedonija, vo Zbornik na trudovi na Pravnite fakulteti vo Skopje I Zagreb, Skopje/Zagreb, 2010. С. Бејатовиќ, Нови Законик о кривичном поступку Републике Србије и тужилачки концепт истраге, МРКПК, год. 14, бр. 2, 2007, стр. 297-321. / S. Bejatovikj, Novi Zakonik o krivichnom postupku Republike Srbije I tuzhilacki concept istrage, MRKPK, god 14, br. 2, 2007, str. 297-321

тоа како се постапува со доказите во истрагата. Но ова е очигледно повеќе заради заштитната функција на процесните дејствија, во смисла на минимизирање на определени злоупотреби, отколку заради користењето на овие докази на судењето и како основ за пресуда. Новите закони во регионот посветуваат големо внимание врз новата улога и новите меѓусебни односи помеѓу субјектите во претходната постапка.²⁰

Наспроти тенденцијата за деформализирање на истрагата (за која видовме сепак има различни решенија и варира во интензитет) забележлива е тенденцијата за подетално уредување на полициската постапка за која што во регионот и порано и сега се употребуваат различни термини (преткривична постапка, предистражна постапка, полициски изведи и сл.). Оваа тенденција е всушност продолжение на еден процес започнат уште од осумдесетите и деведесетите години на минатиот век под влијание на зголемената грижа за човековите права и слободи за што зборувавме претходно. Со оглед на најновите тенденции во рамките на Европската Унија, каде што интензивно се носат нови директиви за правата на осомничените во кривичната постапка, може да очекуваме дека овој процес ќе продолжи. Но и овде законодавците во регионот имаат различен номотехнички пристап. Повеќето држави внесоа дополнителни гаранции и одредби за полициската постапка во самиот ЗКП. Други (Хрватска) оваа материја ја препуштија на полициското право и ја уредуваат со посебен закон. Заедничка карактеристика на сите нови закони е обидот јавниот обвинител да стане поактивен и вистински да ја контролира и води претходната постапка, што подразбира поактивна улога уште во рана фаза на постапката. Со ова се настојува меѓу другото да се обезбеди дополнителна гаранција за човековите права и слободи по значајното повлекување на истражниот судија од оваа фаза на постапката. Сепак може да се забележи дека повеќето законодавци не обезбедуваат соодветни институционални и процесни претпоставки кои што ќе обезбедат навистина поголема активност и влијание на јавниот обвинител и негова поголема контрола врз полицијата и другите органи со посебни овластувања. Ова значи дека не се обезбедени вистински механизми коишто ќе ги превенираат познатите слабости на

---

²⁰ Види: G. Kalajdžiev, Bitnije dileme i razlike u reformi istrage u državama bivše Jugoslavije, u: Zborniku radova: Kriminalističko-krivično procesne karakteristike istrage prema Zakonu o krivičnom postupku u prošloj deceniji, Vol. 5, Br. 1 (Novembar 2012), стр. 432-443.

ваквиот модел за којшто е многу пишувано во европската литература.²¹ Имено, познато е дека наспротив во Европа доминантниот теоретски и законски концепт за раководна улога на обвинителството врз полицијата, полицијата и натаму во практика е вистинскиот господар на претходната постапка, а јавниот обвинител во најголемиот број случаи се вклучува по целосно завршените полициски истраги и ја задржува пасивната улога и канцеларискиот начин на работа. Искуството од западноевропските држави, со тоа не учи дека решенијата од законите за кривична постапка ќе останат мртво слово на хартија доколку не се извршат соодветни организациски и институционални промени кои би создале услови за промени во фактичкиот монопол на полицијата и другите слични органи со полициски овластувања (чиј број во последните десеттина години нагло се зголеми).

4. Нови односи помеѓу субјектите во постапката.

Со истражната функција, државниот обвинител донесува одлука за започнувањето, траењето и водењето на постапката. Наместо досегашното кабинетско тело тој станува активен оперативен субјект на казниот прогон и на истрагата. Полицијата и натаму задржа значителна автономност што се однесува на нејзината активност, но сега ќе мора порано да го известува обвинителот и во таа соработка да работи според неговите упатства и наредби. Државните обвинители сега веќе не ги решаваат казнените пријави потпирајќи се само на работата на полицијата, туку значително порано можат да влијаат врз целокупниот процес на прибирање податоци за казненото дело и за сторителот. Надреденоста на обвинителот над работата на полицијата, настапува во моментот на сознанието дека постои определен степен на сомнение дека е сторено кривично дело. Од ова произлегува дека обвинителот нема надзор, ниту можност за раководење и за управување со работата на овластените службени лица, пред сознанијата дека постои определен степен на сомнение дека е сторено казнено дело.²² Во новите законодавства настана определена збрка во однос на разграничувањето на улогата и на овластувањата на јавното обвинителство и на полицијата во откривањето и гонењето на кривичните дела. Сакајќи да ја нагласат и со самото тоа да ја наложат поактивната улога на обвинителите, некои законодавства експлицитно

²¹ Види критика кај: Z. Đurđević, Sudska kontrola državnoodvjetničkog kaznenog progona i istrage: poredbenopravni i ustavni aspekt, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 17, broj 1/2010, 7.-24.

²² Коментар на БиХ, 2005 година, op. cit., стр. 133 / Коментар на БиН, 2005 година, op. cit., стр. 133.

го вклучија откривањето во надлежност на јавното обвинителство. Со тоа дојде до забуна дали постои суштинска разлика меѓу откривањето и гонењето кривични дела или откривањето треба да се смета само за дел од активоста и од овластувањето за кривично гонење. Оттука, новото процесно законодавство влегува во една нова фаза во којашто процесното постапување на полицијата треба не само интензивно да се нормира, туку и да се валоризира.

Може да се види дека во законските решенија на погоренаведените законици за КП, органите или овластените службени лица што учествуваат во спроведувањето на должноста за откривање казни дела и на нивните сторители, се спомнуваат разни називи: од судска полиција²³, истражител, полиција.... Заради развивање ефикасен систем за борба против организираниот криминалитет, формирани се национални институции специјализирани за тој вид активност, како што е УСКОК (Уред за спречување на корупцијата и организираниот криминал во Хрватска), Специјално обвинителство за спречување на организираниот криминал во Србија, Посебен оддел за организиран криминал, за стопански криминал и за корупција на Обвинителството на БиХ (ПООК), Специјално обвинителство на Косово.

Идејата за воведување на судската полиција и на специјализирани органи коишто ќе му помогнат на обвинителството почива на тоа дека тие припадници, со расположливите специјалистички знаења во разни области, ќе придонесат за прибирање податоци на поефикасен, порационален и поекономичен начин.

По малку е чудно што само во Република Македонија е направен значителен обид по примерот на Италија да се формираат посебни тимови на судска полиција (во Македонија овие се нарекуваат „правосудна полиција“),²⁴ кои што би требале да ја зголемат мобилноста и оперативноста на обвинителството.²⁵ Од ваквото решение не само што се очекува создавање на кадровски услови обвинителството да

²³ Во ЗКП на Албанија, на БиХ, на Македонија. / Во ЗКР на Албанија на БиН, на Македонија

²⁴ Види: Г. Калајџиев/ Д. Илиќ, Формирање, организација и функционирање на правосудната полиција и истражните центри на јавното обвинителство, МРКПК, br. 2, 2009, стр. 121-154. / G. Kalajdziev/D.Ilikj, formiranje, organizacija i funkcioniranje na pravosudnata policija i istrazhnite centri na javното обвинителство, МРКПК, br. 2, 2009, str. 121-154.

²⁵ Хрватска се определи за малку невообичаено решение, дел од истрагата да води полициски инспектор во посебно својство на овластен „истражител“. Имено, хрватскиот ЗКП сега предвидува со посебен пропис да се уреди кои лица може да бидат истражители. Истражителите од општа надлежност се полициски службеници, додека истражители со посебни овластување би биле службениците од Управата за јавни приходи и од слични други државни органи. На тој начин, јавниот обвинител како истражители најчесто би ги користел полициските инспектори, но по потреба и посебно стручно оспособени истражители. Види: J. Pavliček, Uloga istražitelja u kaznenom postupku, во Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 16, br. 2, 2009, стр. 895.

биде поактивно во собирањето на доказите и со тоа да се овозможи своевидна контрола врз работата на криминалистичката полиција, туку се очекува ова решение значително да ја забрза претходната постапка со тоа што обвинителот добар дел од доказите ќе ги собере само во еден кус временски период без да има потреба тоа да го очекува од полицијата истражниот судија или други државни органи. Улогата пак на судот во сите нови законодавства се сведува на контролор на примената на присилните мерки со коишто се завлекува во слободата и приватноста на осомничените и други лица засегнати со кривичните истраги. Ваквата позиција на судот, растоварен од активно истражување на случајот, значи надминување на најсериозниот проблем на досегашната судска истрага каде што истражниот судија имаше сериозен судир на интереси во неговата гарантна функција и активната истражна функција.

Најголемите контроверзи сепак се отворија по однос на правата на осомничениот и неговата положба во истрагата и тука државите се поделија во две групи со битно различни решенија. Земјите како Србија, Хрватска и Црна Гора, кои што се определија за прилично формална обвинителска истрага остануваат во суштина на стариот концепт - обвинетиот да учествува во истрагата и да присуствува на истражните дејствија (сега уште и преименувани во „доказни дејствија“). На прв поглед изгледа дека неговото информирање за отворање на истрагата и неговото учество во истата обезбедува повеќе права во смисла на некаква наводна еднаквост на оружјето. Државите пак како Македонија и Босна и Херцеговина кои се определија за неформална истрага во која што доказите само се собираат а не се изведуваат, на прв поглед обезбедува помалку гаранции за осомничениот кои што учествува на многу помалку истражни дејствија. Во литературата се наведува дека ваквата предност на активно учество на обвинетиот е само на изглед поволна за обвинетиот бидејќи тој се вовлекува во еден вид судење пред судење, каде што можноста за оспорување и тестирање на веродостојноста на доказите против него е многу помала отколку на главната расправа за која што овие системи сметаат дека единственото место за изведување на докази и со тоа конзистентна примена на модерниот концепт на фер судење каде што доказите против обвинетиот треба да се изведат на јавна расправа пред непристрасен суд со можност за контрадикторно тестирање на доказите.

Наспроти ова, некои законодавства (Македонија и Србија) се определија за поголеми можности за сопствени истраги на одбраната,

следејќи го италијанскиот ЗКП, со тоа што македонскиот закон на вака прибраните докази им дава иста вредност како и оние на обвинителството, додека во Србија тоа не е случај, што ваквиот обид за обезбедување еднаквост на оружјата го прави на некој начин манлив и проблематичен. Овие две држави, меѓу другото, го следат и италијанскиот пример со тоа што покрај можноста за активна истражувачка адвокатура со ангажирање на криминалистички детективи во тимот на одбраната, предвидуваат и можност одбраната да ангажира и сопствени експерти, различни од државата ангажираните вештаци.

Зборувајќи за настанатите структурални промени и за овластувањата на субјектите во казнената постапка, се поставуваат и неколку начелни прашања. Како прво, дали се променија целите на казнената постапка? Зашто, додека во континенталниот систем, заштитата на општеството од криминалитет е примарна цел на постапката, во англосаксонскиот систем, постои јасна поделба на власта и приоритет на казнената постапка е правичност на постапката и заштита на човековите права. Констатацијата е дека сфаќањата на законодавецот по ова прашање, во определена мерка, останаа исти. Со новите законодавни решенија, судот се растовари од обврската за „барање на вистината“,²⁶ со ова се настојуваше да се напушти судскиот патернализам, а судот да се сконцентрира на обезбедувањето правичност и законитост на постапката, и да се добие на неговата непристрасност.²⁷ Значи, материјалната вистина е задржана во законодавствата на казнените постапки со начелото или стандардот за еднаквост на оружјето.²⁸ За позицијата на судот во казнената постапка, одговор дава и прашањето колку е активна процесната улога на судот во

²⁶ проф. Сирчиќ-Чолиќ, Х. смета „дека не се отстапи од начелото од материјалната вистина, се промени само концепт за нејзиното утврдување“ Prof. Sijerčić-Čolić. H.: Krivično procesno pravo, Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), publikacija, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd 2012, 169-191, стр 177.

²⁷ Во ЗКП на Македонија, во чл. 15, се зборува за начелото за „објективност“.

²⁸ Начелото еднаквост на оружјето всушност значи рамноправност на странките пред судот. Начелото за еднаквост претпоставува отсуство на разлики во третирањето на едната странка во однос на другата странка. Еднаквоста подразбира праведна рамнотежа меѓу странките. Баланс меѓу обвинението и одбраната се постигнува со примена на начелото за праведност. Тоа подразбира еднакви можности и влијание на текот и на резултатите од постапката. Bubalović, Tadija, Jednakost oružja i njegova afirmacija u okviru prava na obranu (regionalen komparativен осврт), Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), publikacija, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd 2012, 215-233, стр. 219.

изведувањето на доказите и во утврдувањето на правно релевантните факти, кој ја има иницијативата за утврдување на фактите, односно дали утврдувањето на фактите зависи само од странките, т.е. од нивната иницијатива, или во тој процес се вклучува судот. И може да се види дека зависно од националните законодавства, судот по службена должност може да предлага докази, да изведува докази, да поставува прашања заради разјаснување на случајот (во англосаксонскиот систем, судот ги изведува доказите што се однесуваат на висината на казната во врска со личноста на обвинетиот).

Со намера постапката да се забрза и да се обезбеди правичност на постапката, еднаквоста на оружјето е важен фактор за текот на процесот. Но, и покрај неколкуте измени на одредбите за претходната постапка заради обезбедување на принципот за „еднаквост на оружјето“, од споредбата на законските одредби за казнените постапки на земјите од нашиов регион, може да се види дека процесната положба на обвинетиот е понеповолна и послаба во претходната постапка (посебно во текот на полициските извиди и на истрагата) а станува значително поповолна во стадиумот на главната расправа, кој е јавен, устен и контрадикторен. Констатацијата е дека во претходната постапка и натаму доминираат инквизиторните елементи на постапката. Државниот обвинител сега е странка во постапката, но и натаму остана неговата обврска „вистинито и целосно да ги утврди фактите што се важни за донесување на одлуката, значи да ги утврдува фактите што го товарат обвинетиот и оние коишто му одат во полза. Двојната улога на обвинителството, од една страна „жестоко да ги прогонува сторителите на казнени дела и да ги прибира инкриминирачките докази, а, од друга страна, да биде неутрално истражно тело кое трага и по докази што му одат во прилог на обвинетиот, само ја зголемува тензијата меѓу правата на одбраната и противставените интереси за јавна или за лична безбедност. Одговорот на прашањето за еднаквоста на странките особено во претходната постапка го даваат улогата и обемот на учеството на обвинетиот и на неговиот бранител во прибирањето информации. Таа позиција и натаму е инфериорна. Правото на обвинетиот за пристап до информациите во текот на стадиумот на истрагата е ограничено. Учеството на странките и нивната рамноправност во прибирањето и изведувањето на доказите е само привидна, зашто јасно е дека нема инструменти, ниту адекватни можности одбраната и обвинетиот да ги тестираат и да ги оспорат доказите и информациите во текот на истрагата, и остануваат и без

сознание дали доказите ќе бидат изведувани на судењето. Имено, истрагата сега се поведува со „наредба“, како еден интересен акт на обвинителот, кој не е можно да се побие со некој правен лек.²⁹ Ваквото законско решение му дава можност на обвинителот од тактички причини сослушувањето на осомничениот да го преземе на крајот од истрагата што ја води, како и дотогаш во тајност да ги прибере сите податоци за можните сведоци на обвинението и на одбраната. Тоа ја отвора дилемата околу неговите права за разгледување на списите и предметите што служат како докази.³⁰ На овој начин на одбраната ѝ се одзема можноста за осмислување на одбраната, да му се противстави на обвинителниот орган у реализацијата на казнено-процесните начела за контрадикторност и за еднаквост на оружјето. И кога осомничениот, односно неговиот бранител учествуваат при спроведувањето на определени истражни дејства, иако и тогаш не се работи за активна улога на осомничениот, односно на неговиот бранител, туку за своевидна контрола на законитоста за изведување на определено истражно дејство, односно за постоење можност за

²⁹ Положбата на осомничениот ја карактеризира извесна амбивалентност; додека од една страна со низа процесни механизми му се гарантира заштита на неговите права во согласност со највисоките меѓународни стандарди, од друга страна моментот на неговото сознание и на активно учество во истрагата е условен со одлуката на обвинителот за тоа да биде известен, за разлика од поранешната процесна положба во којашто беше веќе од донесувањето на решението за спроведување истрага – осомничениот можеше со (жалба) да ја побива основата за водење истрага против него. Dodik Božidarka. Tužiteljska istraga - iskustva Bosne i Hercegovine, Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), publikacija, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd 2012, 23-42, стр. 24.

³⁰ Двата основни начина за сознание на обвинетиот за доказите на коишто се темели обвинението против него се увид во целиот спис на истрагата составен од државните тела, начинот усвоен во казнената постапка од комбиниран тип карактеристичен за правната традиција на континентално-европските држави, и парцијалното откривање докази и други информации од обвинението за одбраната (discovery ili disclosure), што е карактеристика на акузаторните казнени постапки на државите од англо-американскиот правен круг. Со споредба на тие два модела, лесно паѓаат в очи многубројните нивни разлики, што се последица од различното устројство на претходната казнена постапка (моделот на унилатерални или билатерални истраги, при што унилатералната истрага може да ја спроведува судот или државното обвинителство во соработка со полицијата), од различниот историски развој, но и од различното стојалиште спрема сообразувањето на стремежот за ефикасност на постапката и стремежот за заштита на правата на учесникот во постапката, особено на обвинетиот. Постојат повеќе аргументи во прилог на тезата дека увидот во целиот спис е подобро решение од парцијалното откривање информации од обвинението за одбраната, особено од аспект на правата на обвинетиот на правично судење (станува збор за процесен институт којшто во правните прописи и во правната литература на англиски јазик се нарекува disclosure или discovery). М. Рајчиќ: Otkrivanje informacija i dokaza između stranaka u kaznenom postupku, HLJKPP, vol. 16, broj 1/2009, стр. 64 и стр. 92.

давање определени предлози за обезбедување докази. Така, активното учество на обвинетиот и на неговата одбрана се сведени на давање доказни предлози, на учествување во текот на изведувањето на некои истражни докази, со коишто само се легитимира валидноста на доказите посебно при испитувањето на сведоците.

Второ важно прашање е колку во овие системи има место и капацитет за спроведување паралелна истрага на одбраната. Системите на некои земји ја вградиле можноста на осомничениот и на неговиот бранител за прибирање докази (таква можност предвидуваат ЗКП на Македонија, на Србија, на Босна и Херцеговина).³¹ Во улога на истражител, бранителот (но не и осомничениот), заради подготвување на одбраната, може да бара известувања од граѓаните, освен од жртвата и од оштетениот во казненото дело. Привидно, можеби изгледа дека ова ново право на бранителот да им упатува покани на граѓаните и од нив да прибира информации претставува чекор кон остварување на начелото за „еднаквост на оружјето“. Меѓутоа, тие активности не претставуваат истражна активност. Новото право на бранителот, или т.н. „бранителска истрага“ ја нема моќта на доказно дејство и не претставува доказ во казнената постапка спрема ЗКП на односните земји). Резултатите од бранителската активност може да бидат само насока при предлагањето на спроведувањето на определени доказни дејства, па поради тоа како оправданосепоставува прашањето всушност за што служи таа „бранителска истрага“. Прибраните информации од лица, како натамошни одредби за доказната вредност на резултатите од таа форма на истражување, во процедурата за обвинување се третираат само како белешки од истражувањето на одбраната, така што на главната расправа не може да користат како доказ со кој може да се доведе во прашање веродостојноста на искажувањата на некој сведок на расправата, или на нив да може да се заснова судската одлука; затоа се поставува прашањето за целта, за потребата, но и за оправданоста на нивното вбројување во расправниот спис.

Може да се забележи дека во сите држави од регионот, многу поголемо внимание и грижа се посветува на тоа дали обвинителството ќе може да одговори на предизвиците на реформата, отколку на проблемите на ефикасните можности на одбраната во еден ваков нов модел на кривична постапка. Имено, општо е познато дека акузаторниот

---

³¹ Со доминацијата на акузаторните елементи во казнената постапка се поставува прашањето за декларативната обврска за објективност на обвинителот и дали одбраната во постојниве услови има такви капацитети за спроведување паралелна одбрана. Dr Gordana Bužaravska, Dr. Gordan Kalajdziev, Ključne novine u Zakonu o kaznenom postupku Republike Makedonije, стр.2.

модел е ставен на најголемо искушение токму од аспект на правилноста и интересите на правдата кога се во прашање осомничени кои немаат доволно пари или средства за ангажирање на бранител. Реформите што во регионот се прават за унапредување на бесплатната правна помош засега не даваат гаранции дека државите ќе обезбедат доволно средства и механизми, на осомничените кои што се сиромашни да им се обезбеди ефикасна одбрана во кривичните предмети. Еден од можните излези од финансиските проблеми врзани со обезбедувањето правна помош за сиромашните граѓани е застапување од страна на приватните адвокати pro bono.³²

Прашањата за субјектите ќе го завршиме со неколку констатации во врска со положбата на оштетениот (жртвата). Од една страна положбата на жртвата нормативно е унапредена со воведување на повеќе нови одредби па дури и цели глави за положбата и гаранциите за жртвата во кривичната постапка, вклучително и со (нормативно) предвидување на посебни фондови за обезбедување на жртвата. Од друга страна како неочекувано и контроверзно и прашање на кое што во некои држави му се посвети големо внимание беше прашањето на супсидијарната тужба. (Така на пример Република Македонија ја укина супсидијарната тужба). Ова прашање е многу илустративен пример за тоа дека во недостаток на солидни емпириски истражувања, аргументите за и против едно решение се сведуваат на гола правна аргументација (со елементи на шпекулирање) што само укажува на потребата од повеќе истражувања за важни прашања на казненото правосудство кои што очигледно се оскудни во речиси сите држави во регионот.

5. Реформа на главната расправа и забрзани постапки.

Понапред веќе споменавме дека инквизиторното начело е задржано по однос на доказната вредност на доказите од истрагата, што битно влијае врз судењето во целина. Важно прашање непосредно поврзано со ова е задржувањето на инквизициските елементи по однос на улогата на судот при подготвувањето и спроведувањето на главниот претрес (судењето). Повеќето држави се определија на судот да му оставаат определени овластувања и иницијатива при предлагањето

³² Повеќето западни демократии имаат развиена традиција за обезбедување на правна помош бесплатно или за мален надомест не само за сиромашни, туку и пошироко, за определени невладини организации, граѓански здруженија или поединци од типот на пријатели, роднини, сопствени вработени и сл. Види: G. Kalajdziev, The Right to a Defence Attorney According to the New Code on Criminal Procedure – Challenges and Risks, in: Pro Bono Legal Aid, CEU, Tetovo, 2011.

и изведувањето на доказите, па така речиси сите држави (освен Македонија и Хрватска) предвидуваат судот да може самиот да предлага сопствени докази кои што странките не ги предложиле и активно да учествува во распрашувањето во текот на судењето.³³ Како аргументација за ваквите решенија се наведува отсуството на порота поради што судот како одговорен за правилната одлука треба да задржи повеќе контрола врз утврдувањето на фактите.³⁴ Во литературата сепак се наведува дека ваквите хибридни решенија се на некој начин „меч со две острици“ и може да доведат до повеќе штетни отколку корисни последици. Имено, навистина нема ништо лошо во тоа судот да прибави повеќе податоци (докази) со цел да донесе материјално поправилна одлука. Ваквата логика поаѓа од тоа дека нема ништо лошо, туку напротив е пожелно стариот систем во кој што судот беше главен истражувач и испрашувач, а странките му помагаа (со предлагање на докази и дополнително поставување на прашања) да доживее дополнителна инверзија. Така, судот би добил во непристрасноста, со тоа што главниот збор во предлагањето и изведувањето на докази (испрашувањето) би го имале странките, а судот само по потреба и дополнително би предлагал докази, односно поставувал прашања. Како сериозни контрааргументи на ваквиот пристап се наведуваат два проблеми. Првиот е што активизмот на судот во услови каде судскиот активизам е вкоренета практика преточена во навика, може да доведе до ситуација судскиот активизам наместо исклучок да стане правило. Ова само по себе и не е така страшно, позагрижувачка е една друга последица на овој проблем, а тоа е дека активниот суд веројатно ќе продолжи себеси да се перципира како некој чија улога е повеќе да ги осуди криминалците на начин што ќе ја утврди материјалната вистина и така да ја задоволи „материјалната правда“, во смисла на заштитата на општеството, задоволување на жртвата и сл. Есенцијална идеја на „адверзијалниот“ модел и воопшто модерниот концепт за фер судење е во тоа судот да биде гарант на законитоста на постапката и процесните права на осомничениот на начин што ќе обезбеди „еднаквост на оружјето“ и правично судење. Улогата на судот во ваквата постапка во тоа битно се разликува од улогата на јавниот обвинител полицијата и другите државни органи врз кои што единствено паѓа товарот на

³³ Види: Н. Sijerčić-Čolić, Načelo materijalne istine u krivičnom postupku, во: А. Petrović, I. Jovanović, Savremene tendencije krivičnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2012, 169-191.

³⁴ Види: М. Damaška, Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, 2010, стр. 821, 824.

докажувањето во кривичната постапка. Токму затоа на ова прашање за доказната иницијатива и активност на судот вреди да му се посвети посериозно внимание бидејќи истото може да биде сериозна пречка во доследно инсталирање на новиот модел и филозофија на судење.³⁵

Понапред веќе споменавме дека внесувањето на акузаторниот модел во земјиште во регионот се сведе на неколку релативно едноставни правила за начинот на спроведување на вкрстеното испрашување.³⁶ Во процесот на подготовките и обуките во таа насока спроведени во регионот, големо внимание се посветува на вештините на вкрстеното испрашување, што не е за потценување, но она што недостасува е изградбата на соодветни доказни правила кои што ќе бидат од клучно значење за правилно и доследно имплементирање на акузаторниот модел. Ова, како што видовме, од номотехнички и други причини не е воопшто едноставно прашање и истото по линија на помал отпор очигледно се запоставува, при што лекомислено се верува дека судската практика некако ќе се снајде и ќе ги решава проблемите како што ќе доаѓаат. Ваквиот пристап којшто од судиите и другите учесници во постапката ќе очекува дека тие „ќе научат да пливаат фрлени во вода со ајкули“ треба посериозно да се проучи и на истиот да му се посвети повеќе внимание.

Со поведувањето обвинение почнува судскиот дел од постапката, и наместо досегашното потврдување (конфирмација, проверка) на обвинението од страна на судијата за контрола на обвинението (засега постои само во Босна и Херцеговина и во Хрватска, а беше и според ЗКП на Косово од 2004 година), во повеќето законодавства што ги разгледуваме е воведено подготвително рочиште, кое го спроведува судија-поединец или претседателот на судскиот совет. На подготвителното рочиште странките ги најавуваат доказите што имаат намера да ги изведат на главната расправа и ги образлагаат, наведувајќи кои факти имаат намера да ги утврдуваат со нив. Пропишано е давање отчет на спротивната страна за доказните предлози и за фактите што се предмет на утврдување со предложените докази, па е можно тие факти

³⁵ Така: G. Kalajdziev/ G. Buzarovska-Lazetic, Ubrzanje postupka kao jedan od ciljeva reforme krivičnog postupka u Republici Makedoniji, Zbornik radova sa konferencije "Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni", Beograd, 2013 (во печат).

³⁶ Странечкото испитување во регионот за првпат се појави во Дистриктот Брчко (Босна и Херцеговина). Види: M. G. Karnavas, Creating the Legal Framework of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina, 97 Am. J. Int'l L 111, 123 (2003). Спореди: M. Damaška: Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, Hrvatski ljetopis za kazнено право i praksu (Zagreb), vol. 17, broj 2/2010, str. 821-837.

да се направат и неоспорни, со што отпаѓа потребата од изведување на тие докази. Важен аспект на новиот концепт за главната расправа е нејзиното прераснување во главен стадиум на постапката, во чиј тек на контрадикторен начин и преку активностите на странките, се изведуваат доказите и врз основа на утврдувањето на право релевантни факти и според оцената и изведените докази, судот ќе донесе правилна и законита пресуда.³⁷ Таа новоусвоена биполаризација на доказната постапка претпоставува суштествено поинаква подготовка и оспособеност на странките за непосредно водење расправа и од нив бара значително поголема активност во текот на целата расправа. Нужноста за државни обвинители и бранители така ќе бара владеење со нови вештини какви што досега, во релативно забавената динамика на континенталната казнена процедура, не беа потребни.³⁸ Со добивањето акузаторни карактеристики засновани врз активноста на партиите коишто ги предлагаат и ги изведуваат доказите, судењето се одвива како спор на странки. Но, иако во однос на претходните законски решенија е пасивизирана дејноста на судот, и натаму е задржана можноста (са определени ограничувања) т.е. дозволи судот да предлага докази. Ваквиот хибриден модел е компромис на законски решенија во иницијативата за предлагање и изведување докази пренесени на странките, а на судот му се остава можноста на крајот и самиот да поставува прашања, да изведува докази кога самиот суд смета дека тоа е неопходно. Според државите обработени во овој труд се забележува поголема или помала пасивизација. Во некои земји како Македонија, Косово, судијата на крајот од испитувањето на сведокот (од страна на странките) може да му поставува определени прашања заради разјаснување на нештата, а во законодавствата на Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија, судот има право и должност *ex officio* да изведува докази, да ги испита сведоците во секоја фаза на постапката (во Босна и Херцеговина, дури, судијата прв им поставува прашања на сведоците, чл. 261, ст. 2, чл. 162, ст. 4 и чл.239 ст. 2 од ЗКП, а потоа им дозволува на странките да поставуваат прашања), со цел, како што се вели „да води сметка за сестран претрес на предметот, за утврдување на вистината и за отстранување на сè што ја одолжува постапката и не

---

³⁷ „Вкрстено испитување“, Прирачник за практичари, ОСЦЕ мисијата во Македонија, Скопје, декември 2010 година, стр. 11. / "Vkrsteno ispitivanje", Prirachnik za prakticari, OSCE misijata vo Makedonija, Skopje, dekemvri 2010 godina, str. 11

³⁸ Mario Kantoci & Tena Baričić „Stranacko izvođenje dokaza i unakrsno ispitivanje u Hrvatskom i poredbenom kaznenom procesnom pravu“, HJKPP (Zagreb) vol 188, broj 1/2011, str 143-167, стр. 149.

придонесува за разјаснување на кривичното дело.“

Во Македонија ЗКП (чл. 385, ст. 5) ја предвидува можноста претседателот на судскиот совет или членови на советот да можат да му постават прашање на лицето коешто се испитува, но само откако ќе заврши испитувањето од страна на странките. Ваквото законско решение (или правило) е прифатено поради стравувањето дека ако им се овозможи на претседателот и на членовите на судскиот совет да им поставуваат прашања на сведоците во секој момент, на експертите, на обвинетиот, постои реална опасност да се продолжи со старата практика, кога судот беше главен носител на испитувањето, наместо таква улога да имаат странките („Вкрстено испитување“, Прирачник за практичари, ОСЦЕ мисија во Македонија, Скопје, декември 2010 година, стр. 27).

Поедноставувањето на традиционалните процесни форми и на определен број посебни форми на постапки е еден важен инструмент во функција на ефикасноста на казнената постапка. Во тој контекст, важни процесни институти се: спогодбата за признание на вината (plea bargaining), постапката за посредување заради постигнување порамнување меѓу обвинетиот и оштетениот, медијацијата, издавањето казнен налог итн. Овие процесни институти се присутни во не мал број компаративни казнено-процесни законодавства, и се разликуваат само модалитети во условите за нивна примена.

Правните лекови заслужуваат посебно внимание, бидејќи нивна цел е да овозможат отстранување на грешките и на неправилностите во однос на утврдената фактичка состојба или во однос на примената на правните норми во текот на постапката што ја водел првостепениот суд или во текот на второстепената постапка. Заради погоре наведените реформи, и во системот на правните лекови исто така има многу промени, како резултат на потребата за преуредување и нивна рационализација, и како една од основните определби на реформата на процесното законодавство.

6. Наместо заклучок.

Може да се заклучи дека кога се оди со вака крупни реформи постојат многу предизвици и големи и реални ризици од потфрлање на реформите. Недоволното познавање на новите прописи кое бара добро познавање и на правото и практиката на државите од каде се преземени решенија може да доведе до запаѓање во збрки и импровизации. Од друга страна, институционалната реформа и кадровското и техничко

екипирање се *condition sine qua non* за успех на реформите. Треба уште многу да се учи од туѓите искуства; проблемите при имплементацијата не се карактеристични само за земјите во транзиција. Насекаде низ светот дури и закони што се добро подготвени, не секогаш успеваат да бидат реализирани во практиката. Искуствата од досегашните реформи покажуваат дека начинот на којшто полицијата, обвинителството и судовите работат по предметите во нивната секојдневна практика, во голем дел се одвива по некакви напишани правила и тешко се менува со легислативни и административни средства. Доколку новите законски решенија и новата организациона поставеност се наметнат без соодветна подготовка и реална проценка за можните ризици од реформите, тоа може да резултира со слаба ефикасност во постапувањето.³⁹ Од друга страна, преземањето туѓи решенија од компаративното право, без неопходна доза на критичност и познавање на сопствените прилики и слабости, може да се судри со постојните вредности од нашата правна култура и да се набљудуваат како нешто што става непотребен товар врз практичарите, што во крајна линија може да резултира со игнорирање на новите законски решенија.⁴⁰

---

³⁹ Види Д. Крапац и др., Стратегија за реформа на казненото право, Министерство за правда на Република Македонија, Скопје, 2007 (www.justice.gov.mk). / D. Krapac I dr. Strategija za reforma na kaznenoto zakonodavstvo, Ministerstvo za Pravda na Republika Makedonija, Skopje 2007 (www.justice.gov.mk)

⁴⁰ Ibid.

Gordan Kalajdjiev, PhD⁴¹

Agim Kurmehaj, PhD⁴²

1.02 Scientific Review Article

UDC 343.1.04(497)

REFORMS OF THE CRIMINAL PROCEDURE IN THE REGION

Summary

The reforms of the criminal procedure in the region have been encouraged by the transformation of the socio-political system following the dissolution of former Yugoslavia and have been aimed to democratize the procedure within the wider reforms of the socio and political system. International human rights standards and constitutionalism have been, within that context, strong engines of reform in the criminal procedure.

A crucial feature of the criminal procedure reforms of the countries in the region is the acceptance of modern reform trends in Europe inclined to abandon inquisitorial elements and establish a modern adversarial procedure. The main characteristics of that reform are the abolition of the investigative judge and the introduction of an adversarial trial involving cross-examination, acceleration of the criminal procedure, which could be reached through the introduction of plea bargaining and other forms of simplified procedures.

Key words: Criminal Procedure, Constitutionalism, Inquisitorial Procedure, Adversarial Procedure, Plea Bargaining.

---

⁴¹ Professor at the Law Faculty “Justinianus Primus”, University of “Ss. Cyril and Methodius” in Skopje.

⁴² Public Prosecutor in Pec, Kosovo.

Користена литература/Bibliography

- B. Pavišić, Kazneno pravo Vijeca Europe, Izvori, komentari, praksa, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
- S. Trechsel, Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- M. Delmas-Marty / J. Spencer (Eds.), European Criminal Procedures, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- P. Fennell/ C. Hardig/ N. Jörg/ B. Swart, Criminal Justice in Europe – A Comparative Study, Clarendon Press, Oxford, 1995.
- Г. Бужаровска-Лажетик и др., Компаративно казнено процесно право, Академик, Скопје, 2011. / G. Buzharovska – Lazhetikj I dr., Komparativno kazneno procesno pravo, Akademik, Skopje, 2011.
- Г. Калајдиев, Правци на развојот на казнената постапка во Република Македонија, МРККП, / G. Kalajdziev, Pravci na razvojot na kaznenata postapka vo Republika Makedonija.
- Recommendation no.R(87) 18 concerning the simplification of criminal justice, 17 Septemeber 1987.
- Recommendation Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners, 9 October 2003.
- Recommendation no. R (99)19 of the Committee of Ministers to member states on the Mediation in Penal Matters 15.09.1999.
- Council of the European Union, Resolution of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings, OJ C 295/1 (достапно на: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:6:2009:295:0001:0003:EN:pdf>),
- Г. Калајдиев, За борбата со организираниот криминал и правната држава, ФИОМ, Скопје, 2013. / G. Kalajdziev, Za borbata so organiziraniot criminal I pravnata drzhava, FIOM, Skopje, 2013.
- Cape, E., Namoradze, Z., Smith, R. and Spronken, T., Effective Criminal Defence in Europe, Antwerp: Intersentia, 2010.
- Open Society Foundations, Improving Pretrial Justice: The Roles of Lawyers and Paralegals, New York, Open Society Foundations, 2012.
- Hodgson, J., ‘Safeguarding Suspects’ Rights in Europe: A Comparative Perspective’, New Criminal Law Review 14 (4), 2011, pp. 611–665.
- Jimeno-Bulnes, M., Towards Common Standards on Rights of Suspected and Accused Persons in Criminal Proceedings in the EU?, CEPS ‘Liberty and Security in Europe’ Series, 2010, www.ceps.eu.
- Buturovic, Dali je vreme za temeljitu reviziju krivicnog postupka, JRKPK, br.2.
- M. Damaška, O miješanju inkvizitornih i akuzatornih procesnih formi, Hrvatski lijetopis za kazneno pravo i praksu, Br.2, 1997, 381-93.
- M. Grubač, Treba li sudsku istragu zameniti nesudskom istragom, во: Зборник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во чест на Панта Марина, Скопје 2007, стр. 48 / Zbornik na Pravniot fakultet "Justinijan Prvi" vo cest na Panta Marina, Skopje 2007, str. 48.
- M. Grubač, Krivično procesno pravo, Pravni fakultet, Univerzitet Union, Beograd, 2006.

- M. Grubač, Kritika predloga “novog” Zakonika o krivičnom postupku, во XVIII Seminar Prava: Novo kazneno zakonodavstvo–dileme i problemi u teoriji i praksi, priredio: Dobrivoje Radovanović, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja- Beograd/Viša škola unutrašnjih poslova- Zemun, Будва, 2006.
- С. Бејатовић, Нови Законик о кривичном поступку Републике Србије и тужилачки концепт истраге, МРКПК, год. 14, br. 2, 2007, стр. 297-321. / S. Bejatovikj, novi Zakonik o krivichnom postupku Republiku Srbije I tuzhilacki concept istrage, MRKPK, god. 14, br.2, 2007, str. 297-321.
- D. Krapac, Uvodna riječ glavnog urednika, во: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 15 Br. 2, 2008;
- D. Krapac, Reforma mješovitog kaznenog postupka: potpuna zamjena procesnog modela ili preinaka prethodnog postupka u stranački oblikovano postupanje?, во/vo: Н. Матовски (Ур.), Зборник посветен на д-р Фрањо Бачиќ, 2007, стр. 177, 180-81. / N.Matovski (Ur.), Zbornik posveten na d-r Franjo Bacikj, 2007, str. 177, 180-81.
- B. PAVIŠIĆ (Ur.), G. Insolera, G. Giostra, Talijanski kazneni postupak, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2002.
- Н. Елези, Реформите на кривичната постапка во Албанија, Графомак, Кичево, 2005. / N. Elezi, Reformite na krivichnata postapka vo Albanija, Grafomak, Kichevo, 2005.
- J. Herrmann, Реформа на претходната постапка во споредбеното право, МРКПК, br. 1, 2008;
- Д. Илиќ, Реформата на истрагата во Република Македонија, Магистерски труд, Правен факултет, „Јустинијан Први“ Скопје, 2009; / D. Ilkij, Reformata na istragata vo Republika Makedonija, Magisterski trud, Praven fakultet "Justinijan Prvi", Skopje, 2009.
- Ubrzanje postupka kao jedan od ciljeva reforme krivičnog postupka u Republici Makedoniji, Kalajdziev, G./Bužarovska, G., во: Zbornik radova sa konferencije, OSCE, Beograd, 2013, str. 2
- D. Krapac во: Strategy for the Reform of Criminal Legislature, Ministry of Justice, Skopje, 2007 (достапно на: www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/FyromCrimStrategy_en.pdf).
- G. KALAJDZIEV, Zamki I zabludi na reformata na istragata, во Zbornik na trudovi na Pravnite fakulteti vo skopje I vo Zagreb, Skopje/Zagreb, 2009, str.143
- G. Kalajdziev, Bitnije dileme i razlike u reformi istrage u državama bivše Jugoslavije, u: Zborniku radova: Kriminalističko-krivično procesne karakteristike istrage prema Zakonu o krivičnom postupku u prošloj deceniji, Vol. 5, Br. 1 (novembar 2012.), стр. 432-443.
- Г. Калајџиев, Концепциски разлики во реформата на истрагата во Хрватска и Македонија, во Зборник на трудови на Правните факултети во Скопје и Загреб, Скопје/Загреб, 2010 (достапно на http://hrcaj.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100280); /G. Kalajdziev, Концепциски разлики во реформата на истрагата во Хрватска I Македонија, во Zbornik na trudovi na Pravnite fakulteti vo Skopje I Zagreb, Skopje/Zagreb, 2010.
- С. Бејатовић, Нови Законик о кривичном поступку Републике Србије и тужилачки концепт истраге, МРКПК, год. 14, br. 2, 2007, стр. 297-321. / S. Bejatovikj, Novi Zakonik o krivichnom postupku Republike Srbije I tuzhilacki concept istrage, MRKPK, god 14, br. 2, 2007, str. 297-321.

- G. Kalajdziev, Bitnije dileme i razlike u reformi istrage u državama bivše Jugoslavije, u: Zborniku radova: Kriminalističko-krivično procesne karakteristike istrage prema Zakonu o krivičnom postupku u prošloj deceniji, Vol. 5, Br. 1 (Novembar 2012), стр. 432-443.
- Z. Đurđević, Sudska kontrola državoodvjetničkog kaznenog progona i istrage: poredbenopravni i ustavni aspekt, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 17, broj 1/2010, 7.-24.
- Коментар на БиХ, 2005 година, оп. cit., стр. 133 / Коментар на БиН, 2005 година, оп. cit, стр. 133.
- Г. Калајдиев/ Д. Илиќ, Формирање, организација и функционирање на правосудната полиција и истражните центри на јавното обвинителство, МРКПК, бр. 2, 2009, стр. 121-154. / G. Kalajdziev/D.Ilikj, Formiranje, organizacija i funkcioniranje na pravosudnata policija i istrazhnite centri na javnoto obvinitelstvo, MRKPK, br. 2, 2009, str. 121-154.
- J. Pavliček, Uloga istražitelja u kaznenom postupku, во Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 16, br. 2, 2009, стр. 895.
- Prof. Sijerčić-Čolić. H.: Krivično procesno pravo, Savremene tendencije krivicnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivicnoprocesna zakonodavstva (normativni i prakticni aspekti), publikacija, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd 2012, 169-191, стр 177.
- Savremene tendencije krivicnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivicnoprocesna zakonodavstva (normativni i prakticni aspekti), publikacija, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd 2012, 215-233, стр. 219.
- Bubalović, Tadija, Jednakost oružja i njegova afirmacija u okviru prava na obranu Dodik Božidarka. Tužiteljska istraga - iskustva Bosne i Hercegovine, Savremene tendencije krivicnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivicnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), publikacija, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd 2012, 23-42, стр. 24.
- M. Pajčić: Otkrivanje informacija i dokaza između stranaka u kaznenom postupku, HLJKPP, vol. 16, broj 1/2009, str. 64 и стр. 92.
- Dr Gordana Bužarovska, Dr. Gordan Kalajdziev, Ključne novine u Zakonu o kaznenom postupku Republike Makedonije, стр.2.
- G. Kalajdziev, The Right to a Defence Attorney According to the New Code on Criminal Procedure – Challenges and Risks, in: Pro Bono Legal Aid, CEU, Tetovo.
- H. Sijerčić-Čolić, Načelo materijalne istine u krivičnom postupku, во: A. Petrović, I. Jovanović, Savremene tendencije krivicnog prava u Srbiji i regionalna krivicnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2012, 169-191.
- M. Damaška, Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2, 2010, стр. 821, 824.
- G. Kalajdziev/ G. Buzarovska-Lazetic, Ubrzanje potupka kao jedan od ciljeva reforme krivicnog postupka u Republici Makedoniji, Zbornik radova sa konferencije “Pojednostavljene forme postupanja u krivicnim stvarima – regionalna krivicnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni”, Beograd, 2013 (во печат).
- M. G. Karnavas, Creating the Legal Framework of the Brčko Distict of Bosnia and Herzegovina, 97 Am. J. Int’lL 111, 123 (2003).
- M. Damaška: Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 17, broj 2/2010, str. 821-837.

- Вкрстено испитување“, Прирачник за практичари, ОСЦЕ мисијата во Македонија, Скопје, декември 2010 година, стр. 11. / "Vkrsteno ispitivanje", Prirachnik za praticari, OSCE Misijata vo Makedonija, Skopje, dekemvri 2010 godina, str. 11
- Mario Kantoci & Tena Baričić „Stranacko izvođenje dokaza i unakrsno ispitivanje u Hrvatskom i poredbenom kaznenom procesnom pravu“, HLKPP (Zagreb) vol 188, broj 1/2011, str 143-167, стр. 149.